

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษาผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อเสถียรภาพและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพทั่วไปและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของหนี้ครัวเรือนไทย และ 2) ศึกษาผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการเกิดหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (Non-Performing Loan: NPL) ของสถาบันการเงิน โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ 1) การศึกษาเชิงพรรณนาเกี่ยวกับการศึกษาสภาพทั่วไปและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของหนี้ครัวเรือนไทย โดยศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิร่วมกับการเก็บข้อมูลภาคสนาม และ 2) การวิเคราะห์เชิงปริมาณ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระหว่างตัวแปรประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) หนี้ครัวเรือน (HD) การบริโภคภาคครัวเรือน (CO) อัตราดอกเบี้ยนโยบาย (PR) และหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (Non-performing Loan: NPL) เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อเสถียรภาพและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยใช้เครื่องมือทางเศรษฐมิติเริ่มจากการทดสอบคุณสมบัติความนิ่งของข้อมูลด้วยวิธี unit root เป็นอันดับแรก หลังจากนั้นใช้ การหาความสัมพันธ์เชิงดุลยภาพระยะยาว (cointegration test) และการหาความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (causality test)

สำหรับข้อมูลในการศึกษานี้ ใช้ข้อมูลรายไตรมาสประกอบด้วย 5 ตัวแปร ได้แก่ ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ หนี้ครัวเรือน การบริโภคภาคครัวเรือนอัตราดอกเบี้ยนโยบาย และหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2546-2563 เป็นการดูความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในระยะยาว 17 ปีที่ผ่านมาที่อัตราหนี้ครัวเรือนต่อ GDP อยู่ในระดับระหว่างร้อยละ 40-86 และช่วงที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2554-2563 เป็นการดูความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในระยะ 9 ปีที่ผ่านมา ที่อัตราหนี้ครัวเรือนต่อ GDP เริ่มเร่งตัวขึ้นและอยู่ในระดับระหว่างร้อยละ 60-80 เพื่อยืนยันถึงผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อตัวแปรเศรษฐกิจมหภาคอื่นเมื่ออัตราหนี้ครัวเรือนต่อ GDP ปรับตัวสูงขึ้น

สำหรับผลการศึกษาผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อเสถียรภาพและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทย สามารถสรุปได้ดังนี้

สภาพทั่วไปและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของหนี้ครัวเรือนไทย

หนี้ครัวเรือนไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีการเร่งตัวในช่วง พ.ศ. 2554-2555 อันเป็นผลมาจากนโยบายรถคันแรกของรัฐบาล ซึ่งเป็นโครงการค้ำเงินภาษีสรรพสามิตเท่ากับที่จ่ายจริงในการซื้อรถยนต์ใหม่คันแรกแต่ไม่เกิน 100,000 บาท และหนี้ครัวเรือนไทยมีการชะลอตัวลงเล็กน้อยในช่วง พ.ศ. 2561-2562 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายเข้มงวดของธนาคารแห่งประเทศไทยในการกำกับดูแลสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย ทำให้การเก็งกำไรในอสังหาริมทรัพย์ชะลอลง และอัตราส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP ได้เร่งตัวขึ้นอีกครั้งใน พ.ศ. 2563 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 ทำให้ประเทศไทยเผชิญกับการหดตัวทางเศรษฐกิจ โดยใน พ.ศ. 2563 ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศลดลงกว่าร้อยละ 6 สำหรับวัตถุประสงค์การกู้ยืม ณ ไตรมาส 3 พ.ศ. 2563 ข้อมูลจากธนาคารแห่งประเทศไทย พบว่าประมาณ 1 ใน 3 ของหนี้ครัวเรือนทั้งหมด เป็นการกู้ยืมเพื่อซื้ออสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นการกู้เพื่อที่อยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามเมื่อรวมการอุปโภคบริโภคส่วนบุคคลอื่น การเช่าซื้อรถยนต์/จักรยานยนต์ บัตรเครดิต และการศึกษา ซึ่งนับเป็นกลุ่มการบริโภคด้วยกันจะมีสัดส่วนสูงถึงกว่าร้อยละ 40 ของหนี้ครัวเรือนทั้งหมด สะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจไทยได้พึ่งพาการบริโภคผ่านการก่อหนี้มาก่อนข้างมากในช่วงที่ผ่านมา หนี้เพื่อการบริโภคนี้เป็นการนำเงินในอนาคตมาใช้จ่ายหรือบริโภคในปัจจุบัน ซึ่งอาจส่งผลให้การบริโภคในระยะต่อไปชะลอตัวลงหากรายได้ครัวเรือนเพิ่มไม่ทันกับภาระหนี้ที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าการกู้ยืมผ่านบัตรเครดิตมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นมากที่สุดประมาณร้อยละ 46 อาจเนื่องมาจากเป็นสินเชื่อที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่ายและไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันในการกู้ยืม ประกอบกับในระยะที่ผ่านมาสถาบันการเงินมีการแข่งขันทางการตลาด จัดโปรโมชั่น เพื่อหลอกล่อ/ขยายฐานผู้ถือบัตรเครดิตมากขึ้น รองลงมาได้แก่ การเช่าซื้อรถยนต์/จักรยานยนต์ และซื้ออสังหาริมทรัพย์ มีการขยายตัวประมาณร้อยละ 42 ทั้งนี้ผลกระทบจากการปัญหาหนี้ครัวเรือนจะส่งผลให้การบริโภคชะลอตัวลงเป็นอันดับแรก และจะส่งผลกระทบต่อขยายตัวทางเศรษฐกิจตามมา

สำหรับแนวโน้มของหนี้ครัวเรือนไทยในระยะสั้นอีก 1-4 ปีข้างหน้า คือใน พ.ศ. 2564-2567 อัตราส่วนของหนี้ครัวเรือนต่อ GDP น่าจะทรงตัวในระดับสูงกว่าร้อยละ 80 ต่อไปอีก เนื่องจากใน

ระยะสั้นนี้ภาคเศรษฐกิจต่างๆยังคงได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 ประชาชนในภาพรวมมีรายได้ลดลง และบางกิจการมีการเลิกจ้าง ทำให้อัตราการว่างงานยังคงสูง ผู้ประกอบกิจการขนาดเล็กและภาคการท่องเที่ยวยังไม่ฟื้นตัวดี ประกอบกับสถานการณ์การสู้รบระหว่างรัสเซียและยูเครนคาดว่าจะยืดเยื้อและถูกซ้ำเติมด้วยราคาพลังงานที่สูงขึ้นทำให้เศรษฐกิจไทยสามารถฟื้นตัวได้อย่างช้าๆ

ผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการเกิดหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้

สำหรับการศึกษาในส่วนของผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการเกิดหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ของสถาบันการเงินนี้ จะเป็นการวิเคราะห์เชิงปริมาณโดยจะนำเสนอเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจส่งผลต่อการบริโภคภาคครัวเรือนหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ และหนี้ครัวเรือน กล่าวคือเมื่อเศรษฐกิจมีการขยายตัวจะส่งผลดีต่อการบริโภคในภาคครัวเรือน เนื่องจากประชาชนมีรายได้สูงขึ้นก็จะมีการใช้จ่ายใช้สอยมากขึ้นนั่นเอง รวมทั้งส่งผลให้เกิดการขยายตัวของหนี้ครัวเรือนตามมาจากรายได้ที่เพิ่มขึ้นทำให้การกู้ยืมทำได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้การบริโภคของภาคครัวเรือนก็ส่งผลบวกต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเร่งให้หนี้ครัวเรือนขยายตัวขึ้นเช่นกัน นอกจากนี้ยังพบว่าอัตราดอกเบี้ยนโยบายที่กำหนดโดยธนาคารแห่งประเทศไทยนั้น ส่งผลในทางตรงกันข้ามกับหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ นั่นคือเมื่อธนาคารแห่งประเทศไทยใช้นโยบายผ่อนคลายเป็นการปรับลดอัตราดอกเบี้ยนโยบายลง มักจะกระตุ้นการก่อหนี้และมีแนวโน้มที่หนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้จะปรับตัวสูงขึ้นนั่นเอง และประเด็นที่สำคัญ คือ แม้ว่าหนี้ครัวเรือนได้รับผลกระทบจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการบริโภคของภาคครัวเรือนดังกล่าวในทิศทางเดียวกัน แต่หนี้ครัวเรือนกลับไม่มีอิทธิพลต่อตัวแปรที่นำมาศึกษา รวมทั้งการขยายตัวทางเศรษฐกิจและหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ อย่างมีนัยสำคัญ

ช่วงที่ 2 ผลการศึกษาพบว่า การบริโภคภาคครัวเรือนมีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ หนี้ครัวเรือน และหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ กล่าวคือการบริโภคภาคครัวเรือนที่ขยายตัวจะส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจและมีการก่อหนี้ครัวเรือนมากขึ้นตามมา และในขณะเดียวกันก็ส่งผลให้หนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้สูงขึ้นด้วย ในช่วงที่ 2 นี้เป็นช่วงที่สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP อยู่ใน

ระดับสูงกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป จะเห็นได้ว่าหนี้ครัวเรือนเริ่มส่งผลกระทบต่อการบริโภคครัวเรือนที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ในขณะที่เดียวกันก็ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ที่ระดับนัยสำคัญ 0.10 นั่นคือเมื่อมีการก่อหนี้ครัวเรือนสูงขึ้นประชาชนจะจับจ่ายใช้สอยหรือบริโภคสูงขึ้น ส่งผลดีต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระยะสั้นจากแรงขับเคลื่อนของการบริโภค อย่างไรก็ตามภาระหนี้ที่เกิดขึ้นจะส่งผลให้การบริโภคในอนาคตมีแนวโน้มลดลง นอกจากนี้การขยายตัวของหนี้ครัวเรือนในช่วงที่ 2 นี้ ส่งผลให้หนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ปรับตัวสูงขึ้นเช่นกัน เป็นที่น่าสังเกตว่าผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อ GDP และหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายดียังมีไม่มากนักในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา (ที่ระดับนัยสำคัญ 0.10)

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

การขยายตัวของหนี้ครัวเรือนไทยในระยะที่ผ่านมา มีความคล้ายคลึงกับหลายประเทศทั้งในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา เช่น สวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรเลีย เดนมาร์ก และเนเธอร์แลนด์ เป็นต้น รวมทั้งบางประเทศในเอเชีย เช่น เกาหลีใต้ ฮองกง ไทย และมาเลเซีย โดยไทยเป็นประเทศที่มีรายได้ต่อหัว (per capita income) ต่ำโดยเปรียบเทียบกับประเทศในกลุ่มนี้ ดังนั้นจะอยู่ในภาวะเปราะบางหากเกิดสถานการณ์เชิงลบที่ไม่คาดคิดมาก่อนทำให้รายได้ลดลง เช่น การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ การเกิดโรคระบาด และการว่างงาน เป็นต้น ความทนทานต่อสถานการณ์เหล่านี้จะต่ำ เนื่องจากขาดรายได้และเงินออมต่ำ และอาจนำไปสู่ปัญหาสังคมอื่นตามมา เช่น การเกิดอาชญากรรม และการฆ่าตัวตายหนีปัญหา เป็นต้น สอดคล้องกับงานศึกษาของ ขนิษฐา วนะสุขจุฬารัตน์ ไชยะโก และภาวนิศร์ ชิววัลลี (2557) ที่ให้ความเห็นถึงความเปราะบางของเกษตรกรในกรณีที่มีรายได้มีแนวโน้มหดตัวจากราคาสินค้าเกษตรสำคัญตกต่ำ เช่น ยางพารา และปาล์มน้ำมัน เป็นต้น อาจกระทบต่อความสามารถในการชำระหนี้ในอนาคตได้ เช่นเดียวกับการศึกษาของ โสมรัตน์ จันทรัตน์ และคณะ (2563) ที่ระบุว่าวิกฤติโควิด-19 ส่งผลทำให้ครัวเรือนจำนวนมากมีปัญหาในการชำระหนี้ ซึ่งตอกย้ำถึงความเปราะบางดังกล่าวมากขึ้น อย่างไรก็ตามการก่อหนี้มีใช้เรื่องเลวร้ายเสมอไปหากผู้กู้มีความสามารถในการชำระคืน และสะท้อนถึงความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ดีนั่นเอง แต่ถ้าวัดการกู้ยืมที่สูงมากเมื่อเทียบกับรายได้ อาจทำให้มีเงินไม่พอในการชำระหนี้ ซึ่งสะท้อนถึงการใช้จ่ายที่เกินตัว และอาจนำไปสู่การเกิดหนี้เสียในอนาคต

สำหรับผลการศึกษาในช่วงที่อัตราส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP สูงกว่าร้อยละ 60 พบว่าเมื่อหนี้ครัวเรือนสูงขึ้นประชาชนจะใช้จ่ายใช้สอยหรือบริโภคสูงขึ้น ส่งผลดีต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระยะสั้นจากแรงขับเคลื่อนของการบริโภค อย่างไรก็ตามภาระหนี้ที่เกิดขึ้นจะส่งผลให้การบริโภคในอนาคตมีแนวโน้มลดลง สอดคล้องกับงานศึกษาของ Punzi (2018) Valckx (2017) และ Lombardi et al. (2017) ที่พบว่าหนี้ครัวเรือนส่งผลบวกต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระยะสั้น แต่ในระยะยาวกลับทำให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจลดลง โดยเฉพาะในกรณีที่สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP สูงเกินกว่าร้อยละ 70 สำหรับผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ นั้น มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันโดยเฉพาะในกรณีที่อัตราส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP อยู่ในระดับสูง กล่าวคือเมื่อสัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP สูงขึ้น จะส่งผลให้หนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้สูงขึ้นตามไปด้วย สอดคล้องกับงานศึกษาของ Debelle (2004) ที่ระบุว่าผลกระทบของหนี้ครัวเรือนอาจนำไปสู่ปัญหาได้ และอาจรุนแรงถึงขั้นไม่สามารถชำระหนี้ โดยมาจากสาเหตุสำคัญหลายประการ เช่น การลดลงของรายได้ อาจเกิดจากปัญหาการตกงานหรือถูกเลิกจ้าง มักเกิดขึ้นบ่อยในช่วงที่เศรษฐกิจไม่ดีหรือเศรษฐกิจเป็นขาลง ทำให้ครัวเรือนไม่สามารถชำระหนี้และเกิดหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ตามมา

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของหนี้ครัวเรือนต่อเสถียรภาพและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ที่พบประเด็นสำคัญว่าในกรณีที่ อัตราส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP อยู่ในระดับสูงเกินกว่าร้อยละ 60 นั้น หนี้ครัวเรือนจะส่งผลลบต่อการบริโภคของภาคครัวเรือน โดยครัวเรือนจะเหลือเงินสำหรับการบริโภคน้อยลงเพราะมีภาระต้องนำเงินส่วนหนึ่งไปจ่ายชำระหนี้ รวมทั้งเริ่มส่งผลกระทบด้านลบต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเร่งให้หนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้สูงขึ้น โดยเฉพาะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเปราะบางและในช่วงที่เศรษฐกิจเป็นขาลง ในการศึกษาครั้งนี้จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) การควบคุมการระบาดของโควิด-19 เนื่องจากปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ซ้ำเติมให้การก่อหนี้ครัวเรือนมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของการขยายตัวและคุณภาพลูกหนี้ที่มีแนวโน้มด้อยลงจากการที่ครัวเรือนขาดรายได้/มีรายได้ลดลงนั้น ก็คือการระบาดของโควิด-19 ดังนั้นหากภาครัฐสามารถควบคุมการระบาดของโควิด-19 ได้เร็วก็จะบรรเทาปัญหาได้ และแนวทางหนึ่งก็คือ

การเร่งฉีดวัคซีนให้ครอบคลุมจำนวนประชากรในสัดส่วนมากเพื่อลดการสูญเสียชีวิต ประชาชนกลับมาใช้ชีวิตใกล้เคียงเดิม และเศรษฐกิจสามารถดำเนินต่อไปได้

2) **กำหนดนโยบายเกี่ยวกับหนี้ครัวเรือนให้ชัดเจน** โดยทั่วไปปัญหาหนี้ครัวเรือนมักจะถูกนำมากล่าวขานถึงอยู่บ่อยครั้งโดยเฉพาะในช่วงที่หนี้ครัวเรือนมีการเร่งตัวและอัตราส่วนหนี้ครัวเรือนต่อ GDP ทรงตัวในระดับสูง โดยจากการศึกษานี้พบว่าอัตราส่วนดังกล่าวเกินกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป หนี้ครัวเรือนของไทยจะเริ่มส่งผลกระทบต่อขยายตัวทางเศรษฐกิจและหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ แต่อย่างไรก็ตามยังขาดแนวทางในการแก้ปัญหาที่ชัดเจน เช่น กรอบนโยบายการปล่อยสินเชื่อของสถาบันการเงินในประเทศที่เปราะบาง ในบางครั้งสภาพการแข่งขันที่รุนแรงทำให้สถาบันการเงินเร่งปล่อยสินเชื่อและขาดความรอบครอบ อาทิ มีการให้ของรางวัลเพื่อกระตุ้นให้ลูกค้าสมัครบัตรเครดิต หรือกระตุ้นให้มีการใช้จ่ายผ่านบัตรเครดิตมากขึ้น เป็นต้น สำหรับนโยบายที่นำมาใช้ในการกำกับดูแลควรเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงในบางธุรกรรมที่เปราะบาง เช่น ในกลุ่มกู้ยืมเพื่อการบริโภคที่มีสัดส่วนการขยายตัวสูง โดยเฉพาะหนี้บัตรเครดิตที่เป็นการนำเงินในอนาคตมาบริโภคในปัจจุบัน เป็นต้น การเข้าซื้อรถยนต์และการเก็งกำไรในอสังหาริมทรัพย์ ในระยะที่ผ่านมาธนาคารแห่งประเทศไทยเคยมีการนำมาตรการต่างๆ ออกมาใช้บ้างแล้ว เช่น มาตรการกำหนดรายได้ขั้นต่ำและวงเงินสินเชื่อตามระดับรายได้ของผู้กู้บัตรเครดิตใน พ.ศ. 2560 เพื่อลดการใช้จ่ายเกินตัวและก่อหนี้ที่ไม่สามารถชำระคืนได้ รวมทั้งการกำหนดเพดานอัตราส่วนเงินให้สินเชื่อต่อมูลค่าหลักประกัน (loan to value : LTV ratio) ใน พ.ศ. 2562 เพื่อลดความร้อนแรงการเก็งกำไรบ้านหลังที่ 2 และหลังต่อไป ซึ่งนับเป็นมาตรการที่ใช้เฉพาะเจาะจง และแก้ปัญหาได้ตรงประเด็น อย่างไรก็ตามสถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐและกลุ่ม Non-bank เช่น บัตรเครดิตที่ออกโดยห้างสรรพสินค้า เป็นต้น อาจมิได้ถูกกำกับดูแลด้วยมาตรฐานเดียวกันเพราะขึ้นกับกฎหมายคนละฉบับ

3) **การสร้างเสริมความรู้และปลูกฝังนิสัยการออมให้กับประชาชน** จะช่วยให้ประชาชนมีการวางแผนการบริโภค การออม และการลงทุนเพื่ออนาคตได้อย่างสมดุล รู้จักการเก็บออมและไม่ใช้จ่ายเกินตัวจนเกิดปัญหาการก่อกหนี้ที่ไม่สามารถชำระคืนได้ ซึ่งจะสร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและครอบครัวได้ โดยอาจจะเริ่มจากการให้ความรู้ตั้งแต่การศึกษาในระบบโรงเรียนโดยการแทรกเข้าไปในบทเรียน/หนังสือนอกเวลา ส่วนกลุ่มคนทำงานอาจใช้การประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงได้ง่าย เช่น ระบุบนกระดาด และออนไลน์ เป็นต้น และผู้สูงอายุอาจใช้การอบรม

ผ่านกิจกรรมสันหนนาการต่างๆในชุมชน นอกจากนี้ควรให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะผลิตภัณฑ์ทางการเงินในรูปแบบต่างๆ เช่น เงินฝาก พันธบัตร หุ้นกู้ และหุ้นสามัญ เป็นต้นโดยเฉพาะผลตอบแทนและความเสี่ยงที่แตกต่างกันไป เพื่อให้เป็นทางเลือกสำหรับผู้ออมที่จะสามารถเลือกได้ตามเป้าหมายของแต่ละบุคคล

